

903
682

1334

1934

A HATSZÁZÉVES GYÖNGYÖS

KÜLÖNLNYOMAT
A „VÁROSOK LAPJA” 1934. ÉVI 10. SZÁMÁBÓL

Ved. Lés.
103 924
Gyöngös
* *
Vérsz. könyv

1334

1934

A hatszázéves Gyöngyös.

Írta: Bártfai Szabó László.

Az új haza keresésére induló magyarsághoz csatlakozó kazar-kabar törzs zöme azt a földterületet szállotta meg, melyet a Mátra, Zagyva és Eger folyók határoltak s délről az a mély árok védett, melyet Csörsz nevéhez fűz a monda. A törzs vezére a nagy Ed (Nagyedu, Onodu) volt, aki népének a sűrű erdővel benőtt, annál kevésbé lakott, lankás Mátraalját találta letelepedésre alkalmasnak. Feltűnő, hogy az Abák birtokain szláv eredetű helynevet nem találunk.

A kazárok az őshazában kereskedéssel és iparral foglalkoztak s úgy látták, ezt a rómaiak és avarok által épített, az Alföldről a Felvidékre tartó és a Dunát a Tiszával összekötő nagy utak találkozásánál tovább folytathatják. A törzs nemzetségekre oszlása idején élhetett az a Pata, aki a Zagyvavölgy védelmére várat épített a róla elnevezett falu fölött, Aba, akiről vagy akikről a nemzetséget és az általa megszállott terület egy részét, a XIII. század elején megalakult Abauj vármegyét nevezték el s az a Sár törzsfő, aki a törzs közös monostorának nevet adott és az északon megtelepedett törzsrészek birtokának összefoglaló elnevezését jelentette.

Valószínű az is, hogy a megszállók által elfoglalt déli területet is a törzs valamelyik tagjáról nevezték el Hevesnek. Ezen a területen a vezérlő Árpád-törzsnek tulajdonképpen kevés birtok jutott s a kevés birtokra támaszkodó erőtlen királyi ispán székhelye jóformán észrevétlenül megy át Egerbe, ahol a keresztény vallásra áttért királyság fontos végvárat emelt.

A XII—XIII. század folyamán királyaink az állami és egyházi birtokok ortalmaszására az említett természetes védelmi vonalak s a Mátra déli és északi lejtőin elszórt földvárak mellett a

besenyők és kúnok letelepítésével újabb megerősítésről is gondoskodtak.

Amikor az *Aba nemzetség* az oklevelek világánál szemeink előtt feltűnik, már sok ágra szakadt s feldarabolta a szállási területet. A felosztás gazdasági szempontok szerint történt s egy-egy ágnek, a földrajzi viszonyok figyelembevételével körülbelül azonos nagyságú terület, mintegy 10.000 hold jutott. Ez a birtokállomány megmarad jóformán napjainkig s nem találjuk nyomát olyan birtokrevízióknak sem, amelyet az egri püspökök kértek a tatárjárás után. Ez magyarázza meg végül azt is, hogy amíg az alföldi városok a török felszabadulás után hatalmas birtokokhoz jutnak, Gyöngyös lakossága ma is az alapító Aba-ágnak jutott területen szorong és anyagi függetlenséghez, jómódhoz soha nem jut el. Gyöngyös város nevét az Aba nemzetség valamelyik Margit nevű leányától vette. A Margit névnek ugyanis magyarul gyöngy felel meg (Gyöngyvér stb.)

A fentiek alapján természetes volt, hogy az erdő kitermelésével, állattenyésztéssel és iparral foglalkozó Abák minden családja igyekezett egy-egy majorságot a főútvonal mellett létesíteni. Ilyen volt az Árpádok utolsó évtizedeiben már elszegényedett Benedek ispán

GYÖNGYÖS LATKÉPE.

őseinek majorsága Gyöngyös felső részén, Berhtold, Endre, a Detrik-fiak szőlői és szántói Halászon, de főként a Csobánka-fiaknak a Gyöngyös-patak két partján épített majorjai. Csobánka maga a róla elnevezett faluban lakott. Amikor fiai 1301-ben maguk között az ősi földet három részre felosztják, Gyöngyösnek következő képe alakul ki előttünk: már áll a Szent Bertalan-templom kis szentélye, tetején kis fából való toronnyal, melyet egy meg nem nevezett ős a XIII. század második felében épített; árokkal van kerítve, hátánál van az iskola és ceme-terium, mellette a paplak; az út (a mai Bene-utca) csak az egyik oldalon megy, a Vaskorona felől; a kis vartemplom sarkán áll délről Preszly úr raktára; ez a rész a majorkeleti széléig jutott Csobánka unokájának, Dávid-

A GYÖNGYÖSI TŰZVÉSZ UTÁN A KIRALYI PÁR A VÁROSHÁZA UDVARÁN.

nak; a templommal szemben a patakig — amit az oklevél Nagyároknak nevez — s a túlsó oldal le Püspökiig, mely az egri egyházé, Lászlónak, az északi rész a patak mindkét oldalán Samunak. Ebben a részben, a mai Vaskorona táján állott Benedek ispán háza, melyet a földesúr mentesít a jobbágyszolgálat alól s a patakon túl Krisztus Szent Teste kápolnája, amelyet Csobánkafi László közvetlenül a birtokosztály előtt, saját pénzén építtetett. Ezt a kis épületet a XVI. század folyamán, már mint Szent Orbán-kápolnát a protestánsok foglalják le maguk számára. Az Aba nemzetség rédei ágának majorságában keletkezett a Szentlélek-kápolna, körülötte szintén temetővel, a Karácsondról és Visontáról bejáró Abák építhették a Szent Erzsébet-kápolna szentélyét és temetőjét; végül Gyöngyös középkori egyházi emlékei közé kell még sorolnunk a Szent Anna-kápolnát is, melynek régi alapítványait Verancsics Antal egri püspök 1558-ban megerősíti. A ferencrendiek templomának építéséről külön szólunk alább, a benei vár és malmok felosztását pedig mellőzzük. Gyöngyös egész területét és

az ott levő épületeket 1302-ben ezer aranyforintra értéklik.

A *Csobánka-ág*, amikor velük megismerkedünk, az erkölcsi és szellemi degeneráltság világos tüneteit mutatja: egymás között hadakozik, kölcsönösen pusztítja a birtokokat, öldösi a jobbágyokat; Csobánka maga rossz politikus: fiaival és rokonai egy részével a törvényes király ellen támadó Csák Mátéhoz csatlakozik, emiatt 1315-ben az ország főnemesei összes javainak elv sztésére ítélik őt; László fiát azért, hogy 1298-ban Debrecenből visszatérő kereskedőket kifosztott, alighanem lefejezik, két testvére dachból nem váltja magához birtokait, nem jelennek meg a nádor és országbíró idézéseire, így történik azután, hogy Károly Róbert király birtokait, mivel felhívása ellenére sem tértek át hűségére, résztvettek a rozgonyi csatában s kimondhatatlanul sok emberölést és fosztogatást követtek el, 1327 május 21-én tőlük elveszi és a neki gyermekkorá óta hűségesen szolgáló Tamás erdélyi vajdának adja.

HANISZ IMRE-TÉR.

1. Gyöngyös faluból város lesz.

A régi iskolai tankönyvekben azt olvashatjuk, hogy a város Széchényi Tamás és utódai korában élte virágzó korát. Bajos lenne ezt a tévedést megokolni.

Széchényi a Kacsics nemzetségből származott s ellenséges birtokosokkal volt Gyöngyösön körülvéve: az Aba nemzetség tagjaival. Igyekezett tehát birtokát biztosítani, — ennek köszönhetjük azt, hogy a város immár hatszáz éves határait Solymos és Bene felé megismerjük: előfordulnak a két Mérges patak közt Benére vezető nagy út, a Toka pataka, Ágberék völgy, Bagdasaszelei hegy, Csornahegy, Hidas-patak, Sástó-rét, Bábakő, Gyöngyös-vize stb.

SZENT FERENC-RENDIEK TEMPLOMA.

Különleges helyzetével függ össze az is, hogy új birtoka benépesítésére törekedve 1334 május 5-én azon kiváltságot eszközölte ki a királytól Gyöngyös részére, hogy annak lakói Buda város jogaival élhessenek: falakkal keríthessék be a lakott területet, tornyokat, erősségeket emelhessenek.

Buda királyi város jogainak ezen meglehetősen egyoldalú magyarozását s általában az oklevél jogi jelentőségét sokan túlbecsülték. Igaz, hogy magában foglalta a fejlődés lehetőségét, de eltekintve attól, hogy a földesúr ugyanakkor teljesen azonos szövegű okleveleket eszközölt ki Szécsénynek és Rimaszombatnak is, tehát célja elsősorban ezen helyek betelepítése volt, nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy Gyöngyösön mindvégig hiányzik a városi elemet támogató királyi hatalom, továbbá hogy a közhivatalokkal elfoglalt, nagyratörő földesúr nem lakik a városban, ami ennek fejlődéséhez a legnagyobb lökést adná, s neki nem érdeke a tőle független iparosság — a város tulajdonképpeni polgárságának — anyagi jóléte és fellendülése. Így történik azután, hogy amire a királyi udvart befogadó Buda kiváltságai a Mátra aljáig eljutnak: a város falai csak később, a XV. század folyamán épülnek fel, amikor a lakosság a kóborló huszita betörők támadásaitól akarja vagyonát megóvni s a jobbára összetakolt, mint célszerűen megépített falak inkább akadályai a város fejlődésének, mint támogatói. Így válik érthetővé, hogy a város falai a XVIII. század és kapui a XIX. század elején nyomtalanul eltűnnek.

Az első oklevél, mely Gyöngyöst városnak (Civitas) nevezi, 1341-ből való. Ebben az időtájban kezdődhetett meg a városi jogok gyakorlása. A város első bíráját csak 1367-ből ismerjük Kontban, aki urával, Kónya horvát bánnal együtt jogtalanul használ egy rédei birtokrészt; 1376-ban a veresmarti pálos zárda határának bejárásánál pedig Hank bíró, György plébános és Domonkos pálos prior jelennek meg.

A város fejlődése szempontjából mindezeknél jelentősebb esemény folyt le a vármegye közgyűlésén 1399

július 1-én: tisztázták a kompolti zárda vámszedő jogát olyformán, azon kereskedők és iparosok, akik Budára mennek, Kompolton és Makláron fizetnek vámot, Gyöngyösön nem; a visszafelé jövők viszont csak Gyöngyösön és Pásztón, ha ezen helyeken kirakodnak, máshol nem. Az apátság a megyétől annak megakadályozását is kérte, hogy a kocsik ne mehessenek Gyöngyös kikerülésével Pásztóról közvetlenül Kompoltra. Ez a határozat nagyon megapasztotta a város vámjövödelmét és megbénította kereskedelmét, mert a Budáról visszatérő kereskedők nem rakodtak ki Gyöngyösön.

2. A városi élet fejlődése a XV. században.

Széchényi Kónya bán fiai kétszer is (1386, 1411) osztályt tesznek birtokaik felett, melyek elsőjében Gyöngyös Simoné lett, utóbb a sómoskói uradalmat és a benei várral együtt Gyöngyöst is közös családi birtoknak hagyták meg. Ez utóbbinak lett a következménye, hogy Zsigmond király, Kónya bán unokájának, Salgói Miklósnak hűtlensége bebizonyulván, a város felerészét királyi birtokká tette és 2000 forintért zálogba adta Berzeviczi Pohárnok István ajnácskői és benei várnagynak. A kancellária azon is igyekezik ezen időben, hogy a benei uradalmat a magyar királynékat hitbér gyanánt megillető kincstári birtokok közé sorozzák, de ez nem sikerül.

Úgy látszik, a város lakói rossz gazdát cseréltek, mert 1424 szeptember 19-én Pál bíró és Jakab polgár megjelentek a király előtt s a város nevében előadták, hogy ők a földesúrnak járó borkilencedet mindenkor becsületesen megfizették, Pohárnok mégis arra akarja őket kényszeríteni, hogy a pincebeli mennyiség után

SZENT FERENC-RENDIEK TEMPLOMANAK BELSEJE.

adóznak. Azt is panaszolták, hogy megakadályozza őket az ősidők óta gyakorolt favágásban az erdőben. A király mindkét panaszukat orvosolta.

A város másik fele sem maradt mársokáig a Széchényiek kezén. A Ludányi Tamás halálával megürült egri püspökségbe Rozgonyi Péter került, régi családnak akkoriban felszínre került tagja; testvére, Simon veszprémi püspök, István temesi, György pozsonyi főispán voltak. A husziták elleni háborúkban saját bandériumot tartanak fenn, Péter püspök kápolnát is épít s a király 1430-ban annak fenntartására neki adja a Solymosi László magtalan halálával a koronára szállott Solymost, Kápolnát, Dobot, Szénpatakot és a felsőkompolti birtokot. 1435-ben nekik adja zálogba Salgói Miklós birtokait: Gyöngyös város felét, Benét és Zsadányt, Halász és Százberek felerészeit Gyanda pusztával. A birtokba iktatásnál Cristel Jakabot ismerjük meg, Széchényi László részének bíróját és Zsigmond sári bencés apátot. A birtokok további összegeként végleg a Rozgonyiak kezén maradnak. Minthogy pedig a család egyik ága (id. Jánosé) kihalóban volt, 1443-ban örökbe fogadta ifj. Jánost és fiait, akik hosszabb családi perpatvar után abban egyeztek meg, hogy a birtok

SZENT BERTALAN-TEMPLOM.

egy része Jánosé lett, a másik rész két fiáé, Sebestyéné és Györgyé. Ezt a birtokrészt mintegy fele részben szerzi meg 1496-ban szintén zálogjogon Bakóc Tamás, a város negyedrésze pedig öt Rozgonyi-részre tagozódik szét.

Időközben Gyöngyös másik fele is gazdát cserélt. Széchényi László ugyanis — családjának kevés dísz szerző tagja — 1454-ben saját birtokait: Hollókő várát és tartozékait, Szécsényt és uradalmait, köztük Gyöngyös felerészét, Patát, Tarját, Szentiványt, Fokosát és Százbekét a vejétől, Losonczy Alberttől (felesége Hedvig) kölcsön vett 4000 forintért neki zálogba átengedte. Kijelentése szerint a 25 év óta húzódó háborúban a csehek birtokait teljesen elpusztították s ő a várak őrzésére kénytelen volt katonát tartani. 1456-ban Széchényi második leányával, Annával is megismerkedünk, Guthi Ország János jegyesével. A király mindkettőt fiúsítja s így öröklik atyjuk több megyére kiterjedő birtokai közt Gyöngyöst is.

Széchényi László két vője hatalmas segítő társat lel Anna férjének apjában, Ország Mihály nádorban, akinek támogatásával Széchényi Hedviget, ki úgylátszik férjétől elhidegült, kismizmik az apai örökségből s csak férje halála után kapja meg a gyöngyösi, ecsegi és vitkai birtokokat hitbér gyanánt. Az Országoknak jutott rész a város déli negyede volt s itt építtette 1467—1475 közt Ország János a ferencrendiek templomát és kolostorát. Ő segítette a Salvatorianusokat Szécsényben is a Marianusokkal szemben kolostorhoz. Részletesebb adatok az építésről nincsenek, csak annyi bizonyos, hogy 1475-ben már fennállott, mert a kolostor első lakói: Pápai Pál és Szentmártoni Benedek atyák már benne laktak. Ez a kolostor volt egyik záloga a következő szomorú időkben a város fennmaradásának.

Ebből a századból való végül az első hiteles céhemlék is: Rozgonyi István földesúr 1498-ban a gyöngyösi mészárosok régi idők óta érvényben levő céhszabályait megerősíti Korcsolyás Tamás dékán és társai kérésére. A céh szabályzata valóban önálló fejlődésre vall, semmiképp se mutat fel azonos vonásokat a budai mészárosok 1494-ik évi szabályzatával.

Igen régi a tímárok, kovácsok és kerékgyártók céhei, 1634-ben foglalták írásba szabályaikat a csizmadiák, az ácsok, kőművesek és kőfaragók 1650-ben, a kéményseprők még korábban. Mindez arra vall, hogy a város ipari élete a XVII. században indult lendületnek.

SZENT BERTALAN-TEMPLOM BELSEJE.

A RÉGI GYMNASIUM.

Megemlítem végül, hogy az ifjú Mátyás király 1461-ben jár Gyöngyösön, a cseh huszitákat űzve ki a Zagyva mentéről s hogy II. Ulászló kétszer, II. Lajos pedig egyszer (1520) látogatja meg a várost.

Rozgonyi István részeit leányai, Katalin (Báthori András szatmári főispán neje) és másik Katalin örökölték közvetlenül a mohácsi vést megelőző hónapokban.

4. Gyöngyös élete a török hódoltság idején.

A hatvani várat és környékét a török 1541-ben szállja meg. Gyöngyös akkor Mustafa bej kapudan basa birtoka lesz, majd 1546-tól mint a legfőbb alföldi város török kincstári (hāşş) város, mely szerződéses viszonyban van az állammal: adóját maga szedi be és évenként kétszer fizeti le. Tudjuk, hogy 1549-ben 210 ház adózik 750 garas évi adóval, 1552-ben már csak 100, 1544-ben 117, 1569-ben 140 telek fizet adót. A porták száma a visszatelepülőkkel a XVII. század végére megnő 250-re. A lakosság száma 1566-ban végzett összeírás szerint 52 protestáns és 728 katolikus lélekből áll.

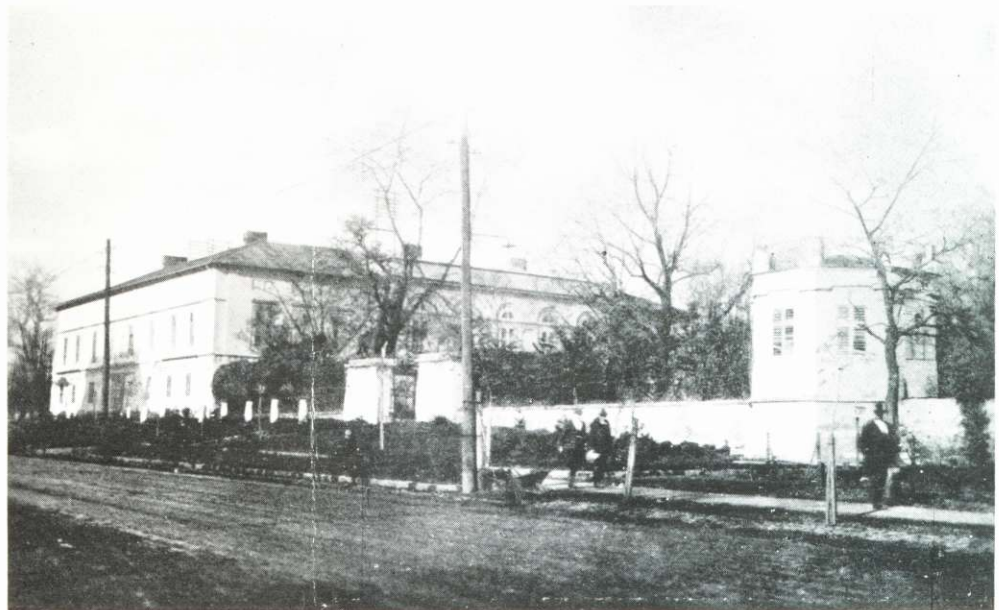
A város fejlődése a kedvezőtlen politikai helyzetben is fellendülést mutató irányt vesz: a török nem bántja, a sok csetepaté, háború a termelőknek és az iparosoknak sok munkát ad, az átmenő kereskedelem is megerősödik. Zavaró körülmény viszont a város addig egységes hitéletének megbomlása: a külföldön megforduló sok iparoslegény, tanuló elterjeszti Luther és Kálvin tanításait, amelyek első megnyilvánulása a ferencrendiek megtámadásában jelentkezik (1538); az »új renden levők« 1555-ben maguknak követelik a város meglévő 4 temploma közül a Tót-utcában levő »öreg házat« (az Orbán-kápolnát) s a Kapu-utcában levő kápolnácskát (ma a Mária tanodáé); elfoglalják továbbá a ferencrendiek kolos-

tora mellett álló kis szerzetesi iskolát is. Arszlán budai basától 1566-ban azt kéri, hogy számbeli többségükre való tekintettel a szent Bertalan-templomot is osszák ketté; minthogy az elrendelt összeírás állításukat nem igazolja, céljukat nem éri el. II. Rudolf király 1579-ben azt is megtiltja, hogy Illancsy János káplántól a város elvegye a nagytemplomi b. Szűz oltárának jövedelmét s az új vallást követőknek adja. A város protestáns földesurai: Homonnay István, Nyáry István, Forgách Simon főpincemester sietnek a városi polgárok segítségére; megemlítem Lippay András diák adományát is, aki 1592-ben a Kismalmot adja a református iskolának: amíg egyetlen diák lesz benne, a jövedelem azé legyen. A város a töröknek fizetett adón kívül a földesurak

által kirótt kötelezettségének is eleget tett; 1605-ben a város negyedrésze Forgách Zsigmond sómoskői várának fizetett évente 42 forintot készpénzben, a borból kilencedet s Bocskay István fejedelem számára külön tizedet. Természetben való kézimunka megváltása címén 120 cseber bort adtak le, amit dinye-bornak hívnak. A földesúr két szőlejét ingyen tartoztak megművelni, a szabad költözés egyik földesúr telkéről a másikéra meg volt engedve.

A bécsi béke a várost a magyar királyság hatáskörébe utalta. II. Mátyás király így erősíti meg Gyöngyöst Bene és Encs birtokában 1613-ban.

A város lelki életéről siralmas képet tár elénk Pázmány Péter 1622-iki emlékirata: a többször leégett városban néhány ferencrendi barát él, ők járnak a környékre lelkipásztorkodni. A török hódoltságban élő katolikusok egyházi adminisztrációjának előkészítésével Keresztesi Máté nyitrai kanonokat bízza meg, őt ülteti be Szegedy István gyöngyösi plébános székébe. Tetterős, Rómában végzett jezsuita tanítvány, akinek jelentése alapján a nagy primás a hitélet kiépítésére

ORCZY-KASTÉLY.

saját rendtársait, a jezsuitákat küldi Gyöngyösre. A város szeretettel fogadja be a Forró György provinciális által küldött három páteret, akik egyben a felsőbb, gimnáziumi tanítás megkezdését is jelentik a városban. A jezsuiták rendháza azonban megfelelő alap nélkül alakul meg Gyöngyösön.

A város nem sokat tehetett érdekükben egyrészt, mert szegény volt, másrészt mivel a tanácsban akkor már a protestánsok képviselői is helyet foglaltak. III. Ferdinánd király 1655-ik évi kiváltságlevele ugyan világosan megmondja, hogy városi tisztségekre csak katolikusokat lehet megválasztani, de mindez nehezen volt keresztülvihető. A két templomot se tudta visszavenni a város, a hozzájuk tartozó földeket és malmokat pedig az evangélikusok templomuk, iskolájuk és kórházuk részére követelték és visszatartották. Lippay György érsek, Kisdi Benedek egri püspök felhívásai a városhoz, hogy protestánsokat bírónak, tanácstagnak ne válasszanak meg, eredménytelen marad s Pálffy Tamás püspök is hiába tiltakozik az ellen, hogy az őt megillető jövedelemből ne tartsanak Püspökiben prédikátort, ne építsenek templomot. Időnként a két vallás hívői közt összeütközésre is sor kerül: 1667-ben I. Rákóczi Ferenc katolikus jobbjai lerombolják a kálvinisták Tóttutcai kórházát.

1674 június 21-én porrá ég, Isten tudja, hányadszor a város, templomaival együtt.

Eger várának visszafoglalása után (1687 december 17.), melyet Zsarnóczy András városi jegyző megható szavakkal örökít meg a tanácsi jegyzőkönyvben, — Széchényi György esztergomi érsek, prímás, a város neveltje áll az ellenreformáció élére. Neki az a meggyőződése, hogy a török kiűzésével a katolikus egyházra nézve is visszaállott a hódoltság előtti állapot: a katolikus célokra tett alapítványokat tehát Gyöngyösön is vissza kell adni rendeltetésüknek. Minthogy Pázmány a

MÁTRAFÜRED LÁTKÉPE.

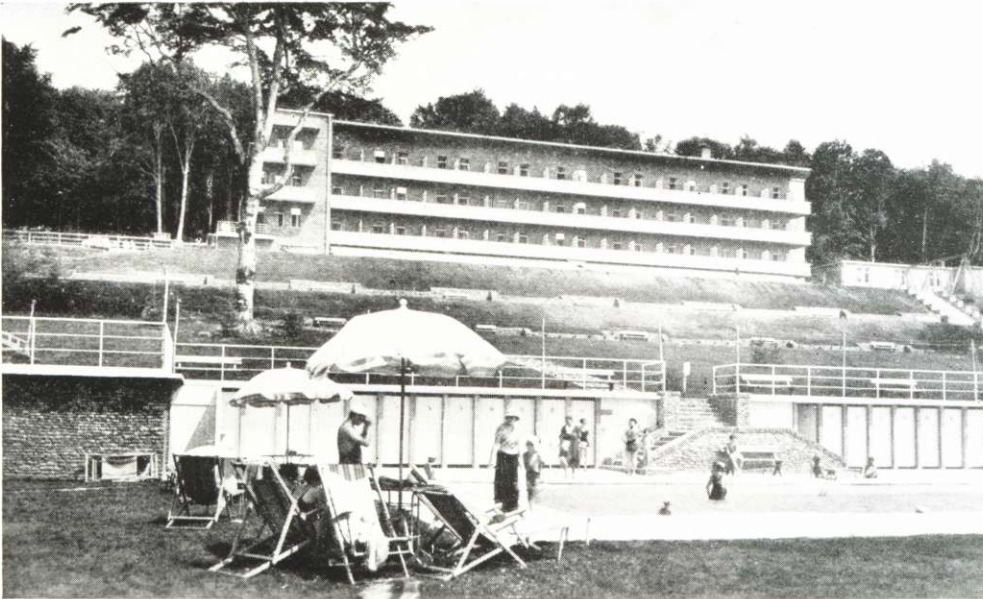
földesurakat visszatérítette a régi vallásra, szerinte nincs akadálya annak, hogy a soproni országgyűlés végzéseit ott is végrehajtsák. 1688—1693 közt egyik rendeletet a másik után küldi a városra, hogy a prédikátorokat, »kik miatt eddig is romlottunk« azonnal űzzék ki a városból, az Orbán-templom kulcsát adják át Kereskényi páternek vagy a plébánosnak, a barátok mellett levő iskolát pedig a kolostornak. Gyöngyös így kerül az ellenreformáció középpontjába, mert ahogyan Széchényi egyik levelében írja: az egész ország figyeli, igazi pápisták laknak-e a városban. Kitartásra buzdítja a várost 1688 nyarán, miután kívánságát teljesítették; ne féljenek az országbíró vezetése alatt álló bizottságtól, be se engedjék a városba. Így kerül az Orbán-templom azölőivel, malmaival együtt Fajzat-puszta a jezsuita rendház alapjához.

4. A kuruc-korszak eseményei.

Az elmúlt másfél század alatt a vármegye többnyire Gyöngyösön tartotta gyűléseit, a város a közigazgatás központja volt. Talán éppen ez magyarázza meg, hogy a város belső igazgatásának, a megváltozott viszonyokhoz alakított új rendtartása 1701 április 24-én, az 1687-ik évi törvényt meglepően későn alkalmazva lépett életbe: Vadász Márton megyei aszeszor lett bíró, melléje 12 tanácsost és 12 szenátort választottak felesen a nemesi és nem nemesi rendből; a tanácsosok testülete a pereket, a szenátoroké pedig a közigazgatást intézte. Szerepelnek továbbá jegyző, számadó, gazda, borbíró, béres, kocsis; a város okleveleit a templomban elhelyezett ládában őrzik. Baj van a bor mérése és dézsmája körül is, küzdelem indul meg a földesurakkal, hogy a várost terhelő adósság kifizetésére tovább is a lakosság mérhesse a bort.

GYÖNGYÖS MATRAHAZA.

KÉKESSZÁLLÓ A MATRÁBAN.

A belső fejlődést megakasztja a háború: 1703 október 21-én a gyöngyösiek csapatostól sietnek Rákóczi táborába, aki 1700 karácsonyát a városban töltötte. Nem szölok itt bővebben az 1704 tavaszán Gyöngyösön lefolyt béketárgyalásról, amely mellett egyidejűleg a protestánsok szabad vallásgyakorlatáról is tanácskoznak. Csajághy János obester zaklatja a várost minduntalan, melynek lakói a sereg élelmezéséről gondoskodnak. A fejedelem azt tervezi, hogy Gyöngyöst a Dunavidék kereskedelmének központjává teszi meg.

A kurucok iránt való lelkesedést azonban alaposan lelohasztja a szécsényi országgyűlés határozata, amely után a fejedelem Gyöngyösre jön s maga ellenőrzi, hogy az Orbán-templomot, melyet időközben a jezsuiták rendbe hoztak, átadják az evangélikusoknak, sőt 1707 március 12-én a rendet kitiltja a városból.

Amint a kurucok fegyvereitől elpártol a szerencse, a város lakói Bruckenthal hatvani generális, majd Cusoni Jakab dunántúli főkapitány támogatásával mindent visszaadnak a jezsuitáknak. A város 1712-ben a rendtagok éjjelt-nappallá tevő munkásságát a b. Szűz oltárának vagyonával is megajándékozta és a polgárság is kisebb-nagyobb adományokkal támogatja őket.

5. A város újabbkori életének vázlatja.

1714 január 12-én Károly király országos és hetivásárok tartását engedélyezi, a város pedig gondos tarifajegyzéket készít a kereskedők számára. A városi hivatalok helyiségei a XVI. században a Tót utcában voltak a jezsuiták serfőző házával szemben, onnan az ispitába, majd a Rogács-féle házba költöztek, míg 1766-ban Forgács János gróffal a mai városháza helyét megvásárolván, 1784-ben felépült a ma is meglévő, immár 150 éves városháza.

A jezsuitarend feloszlatása volt a legnagyobb csapás, mely a várost a XVIII. század

folyamán érte. A felvidékről is lejáráó ifjúság által látogatott gimnázium vezetését néhány évi tárgyalás után a Ferencrend tagjai vették át s végezték azt a magyar tanításügy iránti lankadatlan buzgalommal 1898-ig, amikor a város egyéb iskoláival együtt a gimnázium is állami kezelésbe ment át.

1774-ben lebontják a XV. század folyamán hosszú hajóval és bejárattal kibővített szent Bertalan-templom fatornyát és kőből építik fel. 1788-ban az egyházi hatóság a város lelki gondozását ketté osztja s az alsó részt a ferences atyákra bízza Püspöki község adminisztrálásával együtt.

A lakosság száma a XVIII. század folyamán erősen megnő. Az 1837-ik évi népszámlálás szerint 13.880 kat.,

340 kalv., 45 evang., 25 görög nem egyesült és 500 zsidó él a városban. 1925-ben a városhoz csatolt Püspökivel együtt 22.611 lakosa van Gyöngyösnek, melyből 17.360 katolikus, 119 görög egyesült, 620 református, 196 evangélikus, 18 görög nem egyesült és 4298 zsidó.

1838-ban létesül igen szerény keretek között a közkórház, mely vezetőinek lelkes gondozásával a vidéki kórházak egyik legnagyobbikává fejlődött.

1837-ben Széchenyi eszméinek hatása alatt megalkul a polgári kaszinó. 1848-ban külön választókerületet kap és önálló törvényhatóságot: első képviselőjévé Almássy Pált, a szabadságharc egyik vezető egyéniségét választják meg, polgármesterré pedig Jakab Mihályt. A hadi események Gyöngyöst sem kímélik meg: 1849 tavaszán az osztrák egész haderőt a Gyöngyös-Pétervásári vonalra vonják össze, Klapka hadiszállása egyideig a városban van.

Az abszolutizmus éveiben az összeütközés a nemcsak politikailag, de gazdaságilag is elnyomott városi polgárság és a földesúri érdekek között mind gyakoribbá válik és kiélesedik. A gyöngyösiek a papi dézsmától 1848-ban megmenekülve, kétszeresen terhesnek érezték

HORTHY MIKLÓS-SZANATORIUM A MATRÁBAN.

a földesúri kilencedet, amely 93 tulajdonos között oszlott meg. A kormány 1851-ben leküldi Dobrzsánszky Adolf helytartósági titkárt az ügy megvizsgálására s a város a kormány közvetítése segítségével 142.878 forint 9 krajcár lefizetése ellenében végleg megszabadult a jobbágyi terhektől.

A bíraskodás és igazságszolgáltatás különválasztása Gyöngyösön 1872 január 1-én járásbíróság fennállását eredményezte. A katonai kincstár a koronázás óta egy-egy lovaszredet rendelt ki a városba, mely a gyakorlatozás céljaira nagy területet adott, céllövöldét épített.

A szőlőnemesítés fellendülése a legjobb jövőt ígérte, amikor bekövetkezett a nagy világháború; de a város nemcsak anyagi és véráldozatot tett a haza oltárára; 1917 május 21-én kigyuladt a város s napokon át égve alsó része egészen elpusztult. Harmadnap a királyi pár is meglátogatta az üszkők szomorú fészket. A törvényhozás megalkotta a város rendezésére és felépítésére az 1918. XXIII. törvénycikket, elkészült a nagyszerű rendezési terv és jogszabály-gyűjtemény, felépült szerényebb alakban a Szent Bertalan-templom,

SIELŐK A KÉKESHEGYEN.

tűzoltólaktanya, néhány magánház, de a városháza ma is rom, a főbb utcák se mentesek a pusztulás nyomaitól, mert a törvényben kifejezett állami támogatás — kétségtelenül a közbejött rendkívüli események miatt — elmaradt.

A város azóta részben felépült romjaiból, elkészítette a vízvezetékét és villamosvilágítást, utakat épített s Isten segítségével bízva, önerejére támaszkodva néz a jövő elé.

A 6-OS HUSZAROK HŐSI EMLÉKSZOBRA.

KISFALUDY STROBL ZSIGMOND MŰVE.

Vachott Sándor Városi Könyvtár
Gyöngyös

4 531000 393763

Budapest székesfőváros
háziomdaja
1934 — 4829